

Réz Pál: Kulcsok és kérdőjelek

Egy tanulmánygyűjtemény igazolása stílárius nívóján, gondolati tartalmasságán túl, azokkal együtt, a belefoglalt írások egymás közti vonzásán is múlik. A külön-külön keletkezett és megjelent írások hajlandóak-e egymásnak legalább köszönni, vagy úgy állnak némán, egymás iránti közönnnyel az arcukon, mint a nagyvárosi villamosokon a fáradt utazók? Vannak tanulmánykötetek, amelyeknek írásai azt a benyomást teszik együttesen, mintha szerzőjük sose találkozott volna — saját magával. S ha még olyan is akad a gyűjteményben, olyan tanulmány, ami újat ad, hanyagolt területet művel meg, a munkát magasra tehetjük, szerzőjének nemcsak a szorgalmát és lehetőségét konstatálhatjuk, szorgalmának gyümölcsét szedegetjük.

Ilyen könyv a Réz Pálé is. A szerzőnek stílusa van, nemes egyszerűségű, racionális eredetű előadásmódja, mintha csak megfogadta volna mesterének, Saint-Simonnak a sugalmait; vagy éppen Kosztolányihoz járt iskolába; Martin du Gard vagy még inkább: Stendhal nézne a tollára. Mert a szerző stílusának és tárgyválasztásának összehangoltsága világosan utal rá, hogy a tanulmányok írója irodalmi ember, s kell ezt hangsúlyozni olyan időben, amikor az irodalomtudomány mindenáron tudománynak állítja magát, s feledtetni akarja ama sajátságát, hogy az irodalomhoz érzékenység, vonzalom kell mindenekelőtt, s aztán jöhet a többi; jöjjön a tudomány is. S egyben itt a bizonyíték rá, hogy a *Kulcsok és kérdőjelek* tanulmányai egy család: egy anyának, egy apának bizonyos gyermekei.

Három ciklusa van a kötetnek. A különböző eredetű, természetű írásokat e ciklizálás rendezi illendő egységbe. A *Kísérletek, értelmezések* nívós irodalmi esszék; szerzőjük velük, általuk vall önmagáról is; szellemi arcára ezek vallanak rá, ízlése is ezek révén fejeződik ki közvetlenül. Ami a szellemi arculatot, vagy éppen már a magatartást illeti, a legfontosabb és egyben igen értékes közlendője, hogy az egyetemes irodalmat vallatja a szerző. Saint-Simon, Móricz, Kosztolányi, Szép Ernő, Roger Martin du Gard, Pap Károly és Németh Andor. A hangütés a kétszólamúság jegyében van, s e két szólam az egész kötetet jellemzi. A világirodalom és a magyar itt úgy harmonizál, hogy senki nem veheti észébe, amaz nagyobb, emez kedvesebb. Réz Pálnak vannak önalakító, vallató témái, van ízlése, határozott iránya, vannak az irodalomban kitaposott ösvényei, de ezek a gyalogutak sosem véletlenek.

Legelőbb a nagyság iránt halad a gyalogút. Saint-Simon és Móricz, Kosztolányi és Roger Martin du Gard ezt a megszokottság jegyében adják tudtunkra. A nagyság azonban nemcsak evidenciaként mutatkozhatik meg. A nagyság fogja meg Réz Pált Pap Károlyban, noha a monumentum töredékes, s a nagyság rejtett jelenvalósága Szép Ernőben vagy Németh Andorban. És a nagyság nem függ a világirodalomtól. Attól se, ha valaki, mint Móricz, igen sajátságos módon valósítja meg feladatát. Milyen a móríci történeti regény? De nemcsak erre az egyetlen kérdésre válaszol a tanulmány. Ha Saint-Simonban a szemlélet egysége és mély tagoltsága ragadja meg Réz Pált, Móriczban is meglátja a szemléletnek hasonló szervességét, filozófiai mélységét. Amannál a tiszta logika és precizitás mellett a természetesség, a gazdagság, a színesség, bőség tűnik föl számára vonzónak, Móricznál is a részletek gazdagságából, hiteléből, arányából tárul fel, ami egyetemes. Saint-Simon emlékiratai a félmúltat rögzítik. S az áttekinthetetlen anyagból kialakul az a stílusnívó, amelynek szintjén az egyetemes, tehát a maradandó siklik tova. Móricz a régmúltban, az ugyancsak nehezen megragadhatóban érvényesíti azt a stílusjegységet, amely filozófiai érvényű egyetemes. S mintha mesterei, Réz Pál is megajándékoz benünket a részletekkel, a bőséggel, holott valami finom lírai gondolatot akart velünk közölni: A mulandó élet szomorúságán átsugárzik a maradandóság; vigasztaló, hogy az eltűnt idő megragadható. S ez a szemérmes lírai megnyíltakozás egyben állásfoglalás is. Réz Pál pártot fog a racionalizmus mellett.

Réz Pál nem szereti, ha értékek nyomtalanul eltűnnek. Odaadó figyelme akkor izzik föl különösen, ha a nyomát vesztő értéket megszimatozza. Szép Ernő,

Szomory, Németh Andor, Pap Károly a Réz Pál tolla nyomán ül mellénk, mesélni. Az életük, a sorsuk története, a művek érvénye általa lesz ismét nyilvánvalóvá. Kosztolányit pedig hírlapíróként támasztja életre. Talán hogy egy másik eltűnt értékre, az irodalmi nívójú hírlapírásra emlékeztesse a kortársakat, s az is inspirálja talán, hogy szeretett írójával a legkritikusabb ponton szembesüljön. „A teljes pályaképhez ez is hozzátartozik. De az irodalomtörténet — és maga a történelem — bennünket, magyarokat különösképp megalapított rá, hogy egy író — nagy író — ne csak, s ne is elsősorban tévedéseivel, bűneivel, botlásaival mérjünk.”

Könyvének második ciklusa az irodalmi ember másik gyönyörűségének tanúsítványa. Megannyi filológiai bibelődés, de sosem öncélúan, s mindig érdekkeltően. Nem is mindig ironia nélkül. Mert nem finom ironia-e, ha a strukturalista elemzések divatja idején régimódi filozokodás segíti a világra egy Szomory-novella esztétikumát megvilágító némely rejtelmét? S mily produktívan! Vagy a másik két aprófilológiai kis remek, a Stendhal Magyarországon és a Mikszáth és Malraux. Nélkülözhetetlen irodalomtörténeti adalékok, s az irodalomban oly otthonosan forgolódo irodalmi ember nyomai.

Harmadik ciklusát az élő irodalommal foglalkozó alkotja. Most veszem észre, a világirodalom tulajdonképp a francia. De épp ez az érdekes, az eszméltető. Distanca kell az önismerethez. Egyetlen külső szilárd pont, hogy a világot — magamat — sarkaiból kiemeljem. Francia és magyar példákból rakja ki azokat a pontokat, amelyek bizvást minősíthetők vonatkozási pontoknak. Általuk már objektíven meghatározható annyi, hogy hol vagyunk. Egyrészt vitázik. Ha valaki azt vetné ellene, racionalizmusa ómódi a mai modern világban, fölmutatja a kétségbevonás ellenében Beckettet és Le Clézíót, Sempunt és Perc-t. Le Clézio viszont „az alighanem *mindenkori* történelmi pillanatot”. S megint ott vagyunk, ahol a Saint-Simon és a Móricz kapcsán elmondottakkor, a racionalizmus biztos közegében.

Élő magyarjai közt is ott van Sziráky Judit, akit föl kell mutatni, mint Szép Ernőt, Németh Andort, s még néhány evidens irodalmi értéket jelentő név: Hubay, Karinthy Ferenc, Sütő András, Kardos G. György, Csurka, Galgóczi. Itt látszik meg a biztós ízlés, határozott értéktudat produktivitása.

Ha Réz Pál XIX. század elői arisztokrata, akkor mecénás, később pedig a kulturális élet alapozó reformere; századunk elején ott látnánk a Nyugat körében. Ma éppen ott van, ahová az ilyen irodalmi ember való. A könyvkiadás körül tevékenykedik. S ez nemcsak neki jó, nekünk is szerencsénk. A kevesek közül való; iránytűje is van, nemcsak hajótisztai rangja. (*Szépirodalmi, 1973.*)

BATA IMRE

Vajthó László költeményes prózája: Tanárok

Vajthó László 80. születésnapján, 1967-ben, a hajdani tanítványok máig emlékezetesen köszöntötték tanárukat, a magyar nevelésügy nagy öregjét. Vas István az ünneplés perceiben joggal kérdezte kortársaitól, hogy „mi volna Vajthó Angliában? Sír, lovag, talán valamelyik oxfordi vagy cambridge-i kollégium *warden*-je?... És a Szovjetunióban miféle címetek és érdemjeleket viselne?” Öt évvel később, a 85. születésnapon, az Elnöki Tanács az arany *Munka* Érdemrendet adta át Vajthó Lászlónak, a költőnek, „keserűségükben is nevelő szeretettel kihegyezett epigrammák szerzőjének”, a német, francia, orosz irodalom kiváló fordítójának, alapvető irodalmi antológiák szerkesztőjének, „a kivételes tanárnak”, a bátor embernek, aki a barna téboly éveiben kiállt a neves és névtelen üldözöttekért.